

Środki finansowe na realizację zadania zostały pozyskane w ramach projektu;
„Wspólnota cierpienia czy konkurencja ofiar? Los Żydów, Romów i Polaków w czasie II Wojny Światowej”
przyjętego do finansowania w drodze konkursu na realizację projektów w ramach programu pod nazwą
„Nauka dla Społeczeństwa II” ogłoszonego komunikatem Ministra Edukacji i Nauki z dnia 4 kwietnia 2023 r.

Zagłada Romów w Szczurowej i jej upamiętnienie

Cele lekcji

Po zakończeniu lekcji uczeń potrafi:

1. opisać przebieg masakry w Szczurowej,
2. wskazać mechanizmy lokalnej przemocy ludobójczej,
3. wyjaśnić, dlaczego pamięć o Zagładzie Romów była długo marginalizowana,
4. scharakteryzować etapy upamiętnienia zbrodni,
5. zinterpretować pojęcie „Zagłada na uboczu”.

1. Zbrodnia w Szczurowej - przebieg wydarzeń

Masakra dokonana 3 lipca 1943 roku w Szczurowej była jedną z najlepiej udokumentowanych lokalnych egzekucji Romów w Generalnym Gubernatorstwie. W godzinach nocnych niemieccy żandarmi wraz z funkcjonariuszami polskiej policji granatowej otoczyli romskie osiedle na obrzeżach wsi. Po zastrzeleniu kilku Romów na miejscu zmuszono mieszkańców do dostarczenia zaprzęgniętych wozów, którymi ofiary przewieziono na miejscowy cmentarz.

Część mieszkańców i policjantów próbowała negocjować zwolnienie Romów pozostających w małżeństwach mieszanych oraz ich dzieci. Wykorzystując nieuwagę Niemców, kilku rodziców zdołało przekazać swoje dzieci zaprzyjaźnionym mieszkańcom wsi. Na cmentarzu Romowie zostali zamordowani, dzieci zabijano w sposób szczególnie brutalny. Ciała pochowano w masowym grobie. Zginęły 93 osoby.

2. Rozproszona Zagłada Romów (Pojęcie „rozproszonej Zagłady” autorstwa A. Szczepan)

- Zbrodnia w Szczurowej jako przykład eksterminacji poza obozami.
- Charakter lokalnych egzekucji w małych miejscowościach.

- Brak centralnych rejestrów i dokumentacji.
- Konsekwencje dla powojennej pamięci.

Rozproszona Zagłada - eksterminacja dokonywana lokalnie, w setkach pojedynczych miejsc, bez jednolitego systemu obozowego.

3. Pamięć prywatna po wojnie

Po wojnie krewni zamordowanych, którzy przeżyli dzięki nieobecności we wsi w dniu zbrodni, zaczęli odwiedzać Szczurową i masowy grób. Te wizyty miały charakter rodzinny i prywatny. Można je uznać za jedno z pierwszych „rytuałów mnemonicznych” romskiej pamięci o Zagładzie.

Była to pamięć pozbawiona wsparcia instytucjonalnego, tworzona oddolnie przez ocalałych i ich rodziny.

4. Pierwsze oficjalne upamiętnienie (1966)

W 1966 roku na cmentarzu wzniesiono pomnik z napisem: „Masowa mogiła 93 mieszkańców Szczurowej, zamordowanych przez hitlerowców...”.

Pomnik nie wymieniał romskiej tożsamości ofiar. Był to przykład polityki pamięci PRL, w której doświadczenia mniejszości etnicznych ulegały neutralizacji.

Charakterystyczne dla ówczesnej polityki pamięci było całkowite pominięcie romskiej tożsamości ofiar. Zostali oni wpisani w anonimową kategorię „mieszkańców”, co neutralizowało fakt, że była to zbrodnia wymierzona w konkretną grupę etniczną.

5. Rola Krystyny Gil i inicjatyw oddolnych

Krystyna Gil, jedna z ocalałych, przez lata przyjeżdżała do Szczurowej, składała świadectwa, zabiegała o uznanie romskiej Zagłady i przywrócenie imion ofiar.

Od 1997 roku w Szczurowej zaczął się regularnie odbywać się Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów. Zbrodnia została wpisana w szerszą mapę romskiej pamięci regionalnej.

Religijna estetyka upamiętnienia: 1993: krzyż i nowa tablica na grobie, z napisem: 3 lipca 1943 – 10 lipca 1993 / W 50 rocznicę zamordowania / 93 Cyganów-Romów / W czasie okupacji hitlerowskiej / Hołd modlitewny składają / Mieszkańcy Szczurowej

6. Imienne upamiętnienie (2014)

W 2014 roku powstał nowy pomnik z tablicą zawierającą imiona i nazwiska wszystkich 93 ofiar. Był to przełom symboliczny: od anonimowej „masowej mogiły” do indywidualnej pamięci.

Imienne upamiętnienie przywróciło ofiarom podmiotowość i zerwało z bezosobowym sposobem upamiętniania.

7. Podsumowanie

Słowa Krystyny Gil: „Zagłada Romów odbyła się na uboczu” opisują jednocześnie:

- peryferyjny charakter samej zbrodni,
- marginalną pozycję romskiej Zagłady w pamięci zbiorowej,
- długą drogę od zapomnienia do uznania.

Szczurowa jest dziś jednym z kluczowych miejsc romskiej pamięci w Polsce.

8. Pytania kontrolne:

1. W którym roku dokonano zbrodni w Szczurowej?
2. Ilu Romów zamordowano?
3. Na czym polega „rozproszona Zagłada”?
4. Dlaczego pierwszy pomnik z 1966 roku był problematyczny?
5. Jaką rolę odegrała Krystyna Gil w procesie upamiętnienia?